

„novella-agya volt”

Talán nem túlzás azt állítani, hogy Magyarországon Móriczot ma is legtöbbször a paraszti világhoz kapcsolják, „s voltak évtizedek, amikor szerzőnk nevének említése magát a szóba hozót is a kapa, kasza, vetőmag értelmezési tartományába helyezte.” Noha „Móricz nem parasztíró, nem is volt soha az, pusztán saját világépítéséhez használta azt a környezetet, amit jól ismert, a falut és a kisvárost. Ahogyan minden író az általa ismert reáltartalommal él.”¹ Egyetért Háy János szavaival, amelyeket, mintha Móricz naplóbejegyzése (1934) is megerősítene: „Nekem írás közben kisebb gondom is nagyobb volt annál, hogy a falut megírjam.”

Kétségtelen, hogy Móricz ebben az egyoldalú és leegyszerűsítő „paraszti beállításban” maradt meg (és él még ma is) sokak emlékezetében. Ehhez legalább annyira hozzájárult az író marxista szempontú irodalomtörténeti kisajátítása, az ettől nem függetleníthető tankönyvi értelmezések sora, mint magának Móricznak szerzői önimázsépítő stratégiája is (és persze Karinthy Sárarany-paródiája is megtette a magáét ebben a vonatkozásban). Szilágyi Zsófia meggyőzően mutat rá ugyanakkor arra, hogy úgy vált parasztíróvá, „hogy soha nem élt paraszti sorban, belülről nem is ismerte a parasztok életét” (*Móricz Zsigmond*, 103.). Számára ez is a tudatosan alakított írói szerepek egyike volt.

Móricz a novellista „hatalmas arányokat szorít parányi területre, félelmes nagy dimenziókat présel maroknyi helyre”². Jánosi Zoltán találó című tanulmányában („marokba zárt kozmosz”³) Móricz rövidprózáját jellemezve nem véletlenül a műfaj cortazári definícióját hívja segítségül: „minden maradandó novella olyan, mint egy mag, amelyben egy óriási fa szunnyad”. Tömörség és intenzitás? Ön szerint mik a móríczi novellisztika általános jellemzői (amennyiben léteznek ilyenek)? Milyen helyet foglal el a műfaj Móricz életművében, és hogyan viszonyul a korabeli magyar novellaterméshez?

Ahogy Németh László fogalmazott: „Móricznak Zsigmondnak novella-agya volt. Novella-alaként, novella-csíráként tette el az embereket, az eseményeket. (...) Akit ő egyszer megnézett, abból azonnal novella-pete lett.” (*Móricznak Zsigmond*, 34.) Ez a látás-és alkotásmód aztán számos történetet szült, s regényeinek epizodikus szerkesztésmódjára is magyarázatul szolgál. Azért nehéz általánosan érvényes jellemzőkről beszélni, mert Móricz rengeteg novellát írt, változó színvonalon, amelyek különféle műfajtörténeti hagyományvonalakba illeszkedtek. Találunk közöttük a mikszáthi tradíciót folytató rövid vagy füzérszerűen építkező anekdotikus novellákat, tárgyilagos riportszerű elbeszéléseket, feszesen szerkesztett drámai novellákat, az ezekkel gyakran ötvöződő lélektaniakat, lirizáló tendenciákat mutató vagy a mesék képzeletvilágából táplálkozó darabokat, fejezetekre tagolt, hosszú elbeszéléseket és pár oldalas könnyed tárcákat egyaránt. Némi kockázattal, de talán kijelenthető, hogy a legtöbb kitűnő novella a drámai és a lélektani novellák csoportjából került ki, illetve azok közül, amelyek hatásosan éltek e két típus formaalkotó eljárásaival. Móricz ezekben tudta leginkább kibontakoztatni történetmondó erősségeit. A legfontosabbak ezek közül a feszültség fokozásával járó szópárbajok megkapó ábrázolása, a cselekmény tragikus fordulatba torkolló célirányos ütemezése, az elbeszélői kommentár és a szereplők belső magánbeszéde közti váltások sajátos ritmusú narratív dinamikája.

---

¹ Háy János, *A műparaszt (Kik vagytok ti?)*, Európa, 2019)

² Czine Mihály, *Móricz Zsigmond*. In: *A magyar irodalom története*, Akadémiai, 1965

³ Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2019/4

A kötet címadó novellájának (Barbárok) alaposan ismerjük a forrástörténetét. A valóságos esetet („Bajdor János két társával, Muzslai Gyarmati Jánossal és Németh Györggyel, a Vágó járásban megtámadta Bodri Péter kecskeméti juhászt és 13 éves fiát. Botokkal agyonverték, majd megfojtották és beásták őket a homokba, mint ahogy korábbi rablógyilkosságaik alkalmával is tették. Bodri háromszáz juhát és három szamarát elhajtották és megosztottak rajta. A juhász felesége kereste a férjét, de hasztalan.”⁴) a Szegedi Napló írta meg 1899-ben, és a témát több novellista is feldolgozta Móricz előtt. „Mi az enyém a Barbárokban? A közlés művészete. A leleményt készen kaptam összes motívumában”⁵ – ismerte el az író. Miben áll ez a művészet? Mitől lesz az ő változata a magyar novellisztika egyik legerősebb darabja?

Nehéz erről a mesternovelláról valami újat mondani, hiszen a legkülönbébb szempontú elemzések hosszú sora tett már kísérletet titkának megfejtésére. Kiválóságát jelzi, hogy mindezek ellenére még ma sem hagyja nyugodni az irodalmárokat. Az utóbbi néhány évben is legalább négy, eltérő megközelítésű értelmezés látott napvilágot róla. Szilágyi Zsófia a novella közép-európai (román és horvát) irodalmi párhuzamait bontotta ki (*Móricz Zsigmond*, 468-474.). Cséve Anna az irodalmi és a folklór előzmények, valamint a korabeli kritikai recepció kontextusában tette mérlegre a mű mai értelmezési lehetőségeit (*Barbárok* – In: Móricz a jelenben, 159-177.). Horváth Márta az olvasóra gyakorolt hatás felől vizsgálta a történetzárlat morális dilemmáit (*Feszültség, harag, undor* – nCOGNITO, 2022/2., 31-45.). Hoványi Márton pedig a szöveg eddig fel nem tárt mitológiai és bibliai kontextusaira mutatott rá (*Ki a barbár?* – In: Móricz a jelenben, 177-187.). Messze nem én vagyok az első (és az utolsó sem), aki a szerkesztésben és a nyelvhasználatban megnyilvánuló tömörségben, az archaikus és modern világkép ütköztetésében, az elhallgatott lélektani motivációkban és a nyitott zárlatban látja a szöveg erősségeit, mint ahogy az általa gerjesztett serény „interpretációs munkálkodás” okait is.

Juan Rulfo, a nagy mexikói író mondja egy interjúban⁶, hogy az emberek, akikről alakjait mintázta békés emberek voltak, de volt bennük valami „késleltetett erőszak”, valami „késleltetett szikra”, ami talán a forradalom öröksége volt, és ami bármikor kirobbanhatott. Móricz novelláinak szereplőivel kapcsolatban is hasonló érzésünk támadhat: mintha vibrálna körülöttük a levegő, erőszakosságuk legtöbbször nem „hasznos” erőszak, céljaik elérésében inkább hátráltatja őket, de nem tudnak másképp cselekedni. A Barbárokra ez ugyanúgy jellemző, mint a háborúból hazatérő, PTSD-vel küzdő katona (Szegény emberek), vagy a Bajtársak feleslegesen elkövetett, és rögtön megbánt gyilkosságára. Túlzás lenne a korabeli magyar társadalom láttelejét kiolvasni a művekből, ahogy Bálint György tette? („ha egész Magyarország elpusztulna, és sokkal később egy Mars-lakó vagy egy német szociálpszichológus elolvasná ezt az elbeszélés gyűjteményt, akkor megismerné belőle a magyar lényegét.”⁷)

Mivel nem vagyok se történész, se szociológus, nem tudok rá avatott választ adni. Mindazonáltal ilyen messzire azért még se mennék. Helyette viszont érdekesebbnek, s talán mai olvasói szempontból is izgalmasabbnak gondolom a nyelv és erőszak szoros kapcsolatát az említett novellákban és Móricz más hasonló történeteiben. Azt, ahogyan a verbális agresszió a történet egy pontján valódi erőszakba torkollik – tettelegességgé fajul (pofon, birkózás), vagy akár gyilkossághoz vezet. A novellákban a visszafojtott, de éppen azért annál intenzívebben érezhető feszültség fokozódását gyakran kísérik, sőt elő is idézik az ugratással, sértegetéssel,

⁴ Cséve Anna, „Halálhörgés a pusztában”, Pannon Tükör, 1998, 4. sz.

⁵ Móricz Virág, *Tíz év*, Szépirodalmi, 1981

⁶ Joaquín Soler Serrano interjúja Juan Rulfóval, 1977. április 17. RTVE

⁷ Bálint György, *Barbárok*. In: B. Gy., *A toronyőr visszapillant*, Magvető, 1981

provokatív beszólásokkal és káromkodásokkal teli szópárbajok (*Magyarosan, Virtus*). Egyébként a lappangó erőszak olykor egészen meglepő közegben is felüti a fejét: a *Családi fénykép*ben egy pap szadisztikus hajlamaira derül fény, amikor is, büntetés gyanánt, élvezettel veri véresre egy nádpálcával a nála jóval fiatalabb feleségét. A *Fanyar szívek*ben egy kardos kofa feleség utasítja rendre anyósát ezzel a keményen és fenyegető éllel odavetett mondattal: „maga meg hallgasson, mert megverem”. Igaz, itt nem lesz a vitából verekedés, de érezzük, hogy csak hajszál híja ennek. Szándékosan említettem olyan példákat is a kései novellatermésből (1938), amelyek kevésbé ismertek, jóllehet megérdemlik, hogy előlépjenek „a feledés homályából”. Akárcsak a *Mater dolorosa* (ugyaneből az évből), mely témájában a *Szegény emberekhez* és a *Bajtársakhoz* kapcsolódik. Az orosz fogolytáborból hazamenekült katona megkeseredett, csalódással teli belső magánbeszédét olvassuk. A férfi az otthoni nyomorúságos viszonyok láttán indulatosan zavarja ki a szobából üres kézzel, étel nélkül benyitó anyját. „Be tud jönni üres kézzel... nem félsz, hogy ez a vad katona, aki ölt, és akit öltök, aki anyja ölében a gyereket levágta, akinek szíjat hasítottak a hatából... csak az a muszka tábor, az eléggé megkeményítette az ember szívét.”

„Móricz volt az az író, aki a szexualitást mint témakört úgyszólván bevezette a magyar irodalomba, s a körülményekhez képest szokatlan nyíltsággal és gazdagsággal tárgyalta.”⁸ A „körülmények” nem voltak éppen kedvezőek, ezt bizonyítja, hogy A királynő és a Titok c. novellák miatt az 1920-as évek végén szeméremszértési pert indítottak az író ellen. Nem mintha Móricz szövegei különösebben explicitek lennének, („a nemi aktusokról szóló részletek általában hiányként, hallgatásként mutatkoznak meg”⁹), erotikus túlfűtöttségük azonban néha mellbe vágja a mai olvasót is (pl. a kötet *Bajtársak c. novellájában*). A magyar irodalom prudériájával tudatosan leszámoló Nádas Péter is mintha Móriczban (igaz, inkább a levél- és naplóíró Móriczban) találja elődjére...

Már Bori Imre is ebben látta a korai novellák (*Csipkés Komárominé, A cica és a macska*) modernségének egyik zálogát. „(...) a testiség látványa előtt a maga korában a magyar írók közül senki sem áll rajta kívül ennyire megbüvölten!” (*Móricz Zsigmond prózája*, 13.) S ez a „túlfűtöttség” ott van *Az Isten háta mögött*, az *Árvalányok*, a *Tündérbert* vagy a *Forró mezők* nem egy jelenetében. S a szakirodalomból tudjuk azt is, hogy az erotikus tapasztalatokat közvetítő egyéni stílus kimunkálását a pályakezdő Móricz számára a Pesti Hírlapnak végzett francia tárcák fordítása is segíthette. És valóban, minden tabudöntögető merészségük mellett is maga a nemi aktus kimondatlan marad ezekben a szövegekben: vagy átugorja őket az elbeszélő, vagy áthallásos nyelvi fordulatok és metaforák kerülőúttján át történik rá utalás. A naplóíró Móricz viszont ettől sokkal szókimondóbb, olykor bizony zavarba ejtően, kínosan és – másokra nézve – bántóan kitárulkozó. Megértem, hogy egyes írók számára ez lehetett felszabadító hatású, akár még inspiráló is (Barna Dávid: *Egy magyar regény*), olvasói szemszögből nézve viszont nem vagyok meggyőződve arról, hogy ezek a teljességgel intim, nem a nyilvánosságra tartozó bejegyzések érdemben hozzájárulnának a prózaíró Móricz műveinek poétikai érzékenyítéséhez (többekkel ellentétben a kettőt én nem mosnám össze).

„Talán nem túlzás egyenesen azt állítani, hogy Krúdy mellett Móricz a gyomor (s különösképp a magyar gyomor) örömeinek legemlékezetesebb irodalmi megörökítője” – írja egyik

---

⁸ Kemenes Géfin László – Jolanta Jastrzebska, *Szettek, prostituáltak, öngyilkosok*. In: *Erotika a XX. századi magyar regényben 1911-1947*, Kortárs, 1998, 27.

⁹ Szilágyi Zsófia, *Szemérmetlenül?*, Vörös postakocsi, 2012, január 6.

tanulmányában.¹⁰ Egyébként a francia olvasók már meggyőződhetnek erről egy korábbi, az evés témaköré szerveződő novellaválogatásból (*Un déjeuner, Cambourakis, 2018. szerk. Kányádi Sándor*). A jelenlegi kötetben két Disznótor című novella is található, de a bőséges étkezést ígérő esemény mindkét szövegben a hiány szimbóluma lesz. Az evés szemiotikája Móricznál rendkívül gazdag, a végletekig tágitott tartomány. Gondoljunk csak a „Móricz-próza legkísértetiesebb evési jelenetére”¹¹: „Mire a hold feljött, akkorra be volt kaparva a vendéglátó gazda fiastól és a három kutyájával. Tüzet raktak a sírra ganéból, s megsütötték a szalonnájukat. Jóízűen megvacsoráztak.” (*Barbárok*)

A gasztronómiai képzetkörhöz kapcsolódó motívumok nem csak a kimondottan evésről szóló történetekben jelennek meg, hanem olyanokban is, amelyek egészen más témavilágokra épülnek. Mondhatjuk azt, hogy behálózzák a Móricz-próza szinte minden tartományát. Akár egy írói gasztronómiai szótárt is össze lehetne állítani a legtipikusabb vagy leggyakrabban előforduló evéssel kapcsolatos kifejezésekből, metaforákból és játékos nyelvi fordulatokból. Móricz számára ez egy olyan sajátos kódot jelentett, amin keresztül nagyon érzékletesen, hol expresszív erővel, hol derús humorral, hol pedig keserű iróniával tudott beszélni sok mindenről – házastársi, társadalmi, politikai vagy nemzeti kérdésekről, mindenekelőtt azonban felkavaró érzésekről, uralhatatlan indulatokról és elfojtott testi vágyakról. A visszatérő elemek mellett azért érdemes utalni egy-két szokatlan megoldásra, nézőpontra is. A *Családi fénykép*ben például az étel, mégpedig a gyomorba tartó túróscsusza szempontjából is reflektálja a narrátor az evést és az evőt, a *Mater dolorosa* éhező főszereplője pedig saját korgó gyomrával folytat ironikus hangú párbeszédet.

Benyovszky Krisztián

Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Közép-európai Tanulmányok Kara
Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

---

¹⁰ Benyovszky Krisztián, Évödés. Az étel és az evés szemiotikája Móricz Zsigmond műveiben, Tiszatáj, 2014. július

¹¹ Benyovszky Krisztián, Évödés. Az étel és az evés szemiotikája Móricz Zsigmond műveiben, Tiszatáj, 2014. július